

FRANSUZ ADABIYOTIDA UCHRAYDIGAN HAYVON NOMLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Masharipova Ruxsora Abdullajonovna

Xiva tuman 9-maktabning fransuz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya. *Har qanday til lug'atining muhim madaniy komponenti frazeologik birliklar - ko'chma ma'noga ega bo'lgan va uni tashkil etuvchi so'zlarning asl ma'nosidan kelib chiqmaydigan, balki ularning barqarorlashib majoziy ma'no ifodalashidan hosil bo'lgan va bo'linmas iboralardir⁶. Frazeologizmlar o'tgan avlodlar tajribasini, xalqning madaniy merosini o'z ichiga oladi.*

Kalit so'zlar: *avlodlar tajribasi, frazeologizmlar, frazeologik birliklar, majoziy vositalar, frazeologik birliklar.*

Kirish. Hayvon nomli frazeologizmlar zoomorfizmlar deyiladi. Zoonimlardan (zooleksemalardan), ya'ni hayvonot dunyosi vakillarini bildiruvchi so'zlardan farqli o'laroq, zoomorfizmlar odamni xarakterlash uchun majoziy, metaforik qayta talqindagi hayvonlar nomlaridir⁷. Demak, frazeologik birliklar nafaqat har bir hayvon bilan tanishish, balki inson va tabiatning asrlar davomida o'zaro munosabati, ajdodlarimizning hayvonlarni kuzatishi natijasida orttirilgan xalq hikmatlarini ham o'zlashtirish imkonini beradi.

Hayvonot dunyosi haqidagi bilimlarni odamni tavsiflashning majoziy vositalar tizimiga kiritish insonning o'zi haqidagi bilimlarini taqqoslash, tabiatning haqiqiy dunyosi – hayvonlar tasvirlari bilan o'xshashliklarni izlash orqali kengaytirish va chuqurlashtirishga imkon berdi. Bu bilimlar tilni frazeologik birliklar bilan boyitib, kishi nutqini ancha yorqin va hissiyotli qildi.

Frazeologiyadagi zoomorfizmlar bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Zoomorfizmlar – hayvonning bevosita nomini o'z ichiga olgan turg'un iboralardir.
2. Zoomorfizmlar har doim "shaxs" majoziy ma'nosiga ega bo'ladi.
3. Zoomorfizm o'z-o'zidan inson xatti-harakatlari yoki xarakteriga baho beradi⁸.

Semantik ma'nosiga ko'ra har qanday til madaniyatidagi zoomorfizmlarni 3 guruhga bo'lish mumkin:

"Inson ijtimoiy mavjudot sifatida", ya'ni uning faoliyati, xulq-atvori, harakatlari, munosabatlari, jamiyatdagi mavqeyi, muloqot qobiliyatlari xususiyatlari; "Inson tirik mavjudot sifatida": jismoniy imkoniyatlar va uning jismoniy holati aniqlanadi – harakat, tana holati, fizika, masalan: tezlik / chaqqonlik / epchillik, sekinlik, qo'pollik, ozg'inlik,

⁶ Черемисина. В современном французском языке в сопоставлении с русским/ В помощь преподавателям [иностранным языков](#). Вып. 3. Под ред. Новосибирск: Наука, 1982. –С. 23.

⁷ Назарян. Так говорят по-французски. М.: Наука, 1983. –С. 18.

⁸ Солнцева анализ зоонимов русского и французского языков // Вестник Омского государственного педагогического университета. – 2003 г.

kuch / chidamlilik, ko‘rlik, mutelik, charchoq, xunuklik, og‘riq / kasallik va boshqalar; “Inson aqlli mavjudot sifatida”: insonning axloqiy fazilatlarini, uning irodaviy, hissiy, aqliy harakatlari va holatlarining aks etishi (masalan, uyat, qayg‘u, qo‘rquv, g‘azab, ahmoqlik, idrok, donolik va boshqalar); uning boshqa odamlarga bo‘lgan munosabatini bildiradigan xarakter xususiyatlari (qo‘pollik, g‘azab, qaysarlik, qiziquvchanlik, jahldorlik), o‘ziga nisbatan (takabburlik / kibr), narsalarga (ziqnalik, ochko‘zlik), ishga munosabat (dangasalik, bekorchilik, mehnatsevarlik).

Eng keng tarqalgan zoonimlardan biri bu “it” bo‘lib, u odamni tavsiflash uchun stereotipik tasvir sifatida ishlaydi. Taqqoslangan tillarda bu zooleksema odamlarning xarakteri va xulq-atvorining o‘ziga xos xususiyatlarini, dunyoqarashini bildiradi. It tasviridan odamga o‘tadigan eng ajoyib xususiyatlar “sodiqlik” va “sadoqat”dir.

Zamonaviy fransuzlar va o‘zbeklar boshqalarga nisbatan g‘azablangan va tajovuzkor odamni tavsiflash uchun “it” zoonimini qatnashtirib frezemalar hosil qilishi yoxud itning tasviriga murojaat qilishlari mumkin: *être chien* (so‘zma-so‘z, it bo‘lish – ya’ni yovuz bo‘lish – fransuzcha), *it(day)* kabi qopadigan (o‘zbekcha) – ikkala holatda ham biz juda g‘azablangan va janjalkash odam haqida gapiramiz. Fransuzcha *être chien* iborasining yana bir ma’nosi – *ziqna, ochko‘z odam* bo‘lib, o‘zbek tilida ushbu ma’noni ifodalash uchun *suyagini ham bermaydi* iborasi bilan, ingliz tilida *dog in the manger* (o‘qxona yaqinidagi it) iborasi bilan solishtirish mumkin.

Ingliz tilida, shuningdek, ijobiy va salbiy ma’noda it timsoliga ega odamning qiyosiy xususiyatlari mavjud, masalan: *lucky, clever dog* (aqlli, aqlli odam), *sad dog* (quvnoq), *dump dog* (jim), *surly dog* (xushchaqchaq), *barking dog*, *scornful* (jirkanch), *yellow dog* (o‘rtacha), *dirty dog* (yomon odam).

Itlarning sezgir uyqu xususiyati o‘zbek va fransuz tillarida o‘xshashi bo‘lmagan *sleep a dog* (it kabi uxlash; yengil uyqu) frazeologik birligida o‘z aksini topadi⁹. O‘zbek tilida esa bu holat *mushuk uyqu, qush uyqu* iborasi bilan aks ettiriladi.

Ingliz tilida “uxlab yotgan it” iborasi – *sleeping dog* tasviri “yoqimsiz sir” degan ma’noni anglatadi. Quyidagi it zoonimi qatnashgan *ehtiyot bo‘lish* ma’nosidagi iboralarni diqqatni qaratamiz: *let sleeping dog lie* (uxlab yotgan itni uyg‘otmang). Yashirin tahdid obrazi boshqa esa frazeologik birliklarda “it” zooleksemasi bilan ifodalangan: *Beware of a silent dog & still water* – Jim it va tinch suvdan ehtiyot bo‘ling; *Dumb dogs are dangerous* – Soqov itlar xavflidir [3]. Fransuz tilida xuddi shunday frazeologik birlikdagi yashirin tahdid mushuk obrazi bilan bog‘langan – *Il ne faut pas reveiller un chat qui dort* (Uxlayotgan mushukni uyg‘otmang). Rus tilida yashirin tahdid yovuz ruhlar bilan bog‘liq deb qaraladi, u folklorga borib taqaladi, bu o‘ziga xos tarzda dunyoning atrofdagi tasvirini aks ettiradi, masalan, maqollarda – В тихом омуте черти водятся; не буди лихо, пока оно тихо (*Sokin suvlarda shaytonlar bor; jim turgan paytda suvni qo‘zg‘atmang*).

⁹ Кунин. Фразеологии современного английского языка. М., 1986. –С. 38.

Zoonimlarning 3 tilda to'liq mos kelishi mushuk va itlar o'rtasidagi abadiy adovatga to'g'ri keladi – *agree like cats & dogs* (ingliz tilida) – *s'entendre comme chien et chat* (fransuz tilida) – *it-mushuk bo'lib yashaydi* (o'zbek tilida).

O'zbek va fransuz tillarida xarakter va inson xatti-harakatlarini tavsiflash uchun fe'l + kabi (comme) + hayvon nomi (fransuz tilida) – hayvon nomi + kabi + fe'l (o'zbek tilida) konstruksiyasi ishlatiladi. Misol uchun, “sekin harakat qilish” ma'nosidagi iboralar bir xil mavjudotlar bor bo'lgan xalqlar madaniyatlarida taqqoslab ko'rilsa deyarli bir xil: *avancer comme escargot* (so'zma-so'z. Shilliqqurt kabi harakat qiladi); *avancer comme une tortue* (toshbaqa kabi olg'a siljish) – fransuz tilida so'zlashuvchi madaniyatda bu “juda sekin” degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida esa ko'proq *toshbaqa kabi harakat qiladi* iborasi istifoda etiladi.

Ingliz tilida odamning xatti-harakatlarini hayvon xususiyatlari orqali tasvirlash quyidagi konstruksiyada aks ettiriladi: as + sifatlovchi + as + hayvon nomi sifatida berilgan. Masalan:

as brave as a lion – sherdek jasur;

as cunning as a fox – tulkidek ayyor;

as dumb as a fish – baliq kabi soqov¹⁰.

Ingliz tilida inson xatti-harakati va xarakterini tavsiflash uchun quyidagi iboralarni qayd etishimiz mumkin, masalan: *to swim like a fish* (baliq kabi suzish), *to sing like a bird* (qush kabi qo'shiq aytish), *to eat like a horse* (ko'p yemoq), *to run like a hare* (quyondek yugurmoq) va hokazo¹¹.

Fransuz tilida siz o'zbek tili madaniyatiga o'xshash bo'lmagan hayvonlar nomlari bilan qiyosiy konstruksiyalarni topishingiz mumkin:

comer comme un chien dans un jeu de quilles (so'zma-so'z. – o'yinda itdek kelmoq) – noto'g'ri vaqtda, nomaqbul vaqtda yetib kelish; *bicher comme un pou* (so'zma-so'z. – bit kabi sakrash) – quvonmoq, xursand bo'lmoq; *etre la comme rat en paille* (so'zma-so'z. – somondagi kalamush kabi bo'lmoq) – baxtli yashash; *etre connu comme le loup blanc* (so'zma-so'z. – oq bo'ri sifatida tanilmoq) – mashhur bo'lmoq¹².

Rus tiliga mos kelmaydigan ingliz tilidagi zoomorfizmlarga misollar:

let the cat out the bag (so'zma-so'z. – mushuk sumkadan chiqsin) – sirni to'kib tashlang; *to have a frog in one's throat* (so'zma-so'z. – tomog'ida qurbaqa bor) – bo'g'ilmoq; ushbu iboralarni fransuz tilidagi quyidagi frazemalarga qiyoslash mumkin: *avoir un chat dans la george* (so'zma-so'z. – tomog'ida mushuk bor) – hirqiroq bo'lmoq; *fish and visitors smell in three days* (so'zma-so'z. – baliq va mehmonlar 3 kundan keyin chirishadi) – mehmondo'stlikni suiiste'mol qila olmaysiz, buni vaqtda bilish esa sharaftir [13].

¹⁰ Кунин. Фразеологии современного английского языка. М., 1986. –С. 38.

¹¹ Кунин. Фразеологии современного английского языка. М., 1986. –С. 38.

¹² Солнцева. Анализ зоонимов русского и французского языков // Вестник Омского государственного педагогического университета. 2003 г. –С. 16.

Har qanday xalqning tili uning tarixi, dunyoqarashi, mentalitetini aks ettiradi. Ona tilida soʻzlashuvchilar oʻz nutqida frazeologik birliklarni doimiy, tanish shaklda, baʼzan esa iboralarning obrazlilikini sezmay qoʻllaydilar. Chet elliklar uchun ularni tushunish va ona tiliga tarjima qilish, ayniqsa, oʻz nutqida foydalanish qiyin. Shu munosabat bilan, zoomorfizmlarni fransuz tilidan oʻzbek tiliga tarjima qilish koʻp hollarda qiyin boʻlishi mumkin, chunki oʻzbek madaniyatida soʻzlashuvchilar uchun u yoki bu iborani fransuz tilidan soʻzma-soʻz tarjima qilish natijasida koʻpincha u tushunarsiz boʻlib qoladi va bunday vaziyatlarda soʻzma-soʻz tarjima qabul qilinishi mumkin emas. Bu holda ifodaning obrazlilik yoʻqoladi. Masalan, *ktre gourmand comme un chat* (soʻzma-soʻz – mushuk kabi gurme boʻlish (mazali ovqatni yaxshi koʻradigan), tarjimasi “katta shirin tish boʻlmoq” degan maʼnoni anglatadi). Fransuz tilida milliy oʻziga xoslik tufayli koʻplab gastronomik taqqoslashlar hayvonlarga oʻtkaziladi. Oʻzbek tilida esa bunday holat kuzatilmaydi.

Fransuz tilining yana bir qiziqarli frazeologik birligi bu *avoir des rats dans la tkte* (soʻzma-soʻz. – boshida kalamushlar boʻlish). Fransuzlar uchun kalamush aqlning yetishmasligi, gʻalati, oqilona xatti-harakatlar nuqtayi nazaridan meʼyordan chetga chiqishni anglatadi. Biz uchun bunday xususiyatlarning tashuvchisi *suvarak* yoki *qurt*, baʼzi shevalarda *havo* ham ushbu maʼnoni ifodalashda ishlatiladi (*miyasida qurt bor, miyasini qurt yegan, kallasida suvarak bor, kallasida havo bor*). Bu misolda har ikki xalqning milliy va madaniy oʻziga xosligidagi farqlar yaqqol koʻrinib turibdi.

Ingliz tilida “mushuk” zoonimi tushkunlikni anglatuvchi iboralarda ham ishlatiladi: *“as melancholy as a cat”* (soʻzma-soʻz. – mushuk kabi melanxolik) – tushkunlikka tushish. Bu hodisalar oʻrtasidagi bogʻliqlik inglizlar uchun aniq – mushukdagi xotirjamlik va yolgʻizlikka moyillik bilan bogʻliq, odam esa tushkunlikka tushganda yolgʻizlikka intiladi. Ingliz tilidagi mantiqsiz taqqoslashning yana bir misoli – *“no room to swing a cat”* (soʻzma-soʻz. – dumi bilan bogʻlangan mushukni silkitadigan joy yoʻq) – *burilishga joy yoʻq*, koʻrinib turganidek, iboragʻalati tasvirga ega boʻlib, u fikrni hissiy jihatdan kinoya, oʻynoqlik, giperbola bilan ifodalaydi. Yaqqol mubolagʻaning xuddi shunday funksiyasini yana bir zoomorfizmida qayd etish mumkin *“enough to make a cat speak”* (soʻzma-soʻz. – mushuk gapirtirish uchun yetarli) – kishi hayratga tushadi maʼnosini ifodalovchi ibora. Bu yerda mushuk qiyofasi moʻjiza roʻy bersa, toʻsatdan gapira oladigan soqov jonzot sifatida taqdim etilgan¹³.

Shunday qilib, til madaniyatidagi zoomorfizmlar inson shaxsining ijtimoiy-psixologik jihatlarining xususiyatlari bilan bogʻliq boʻlgan koʻp qirrali hodisadir. Fransuz, ingliz va oʻzbek tillarida soʻzlashuvchilar ushbu tillarda qoʻllaniladigan lingvistik birliklarni ularning tasavvurlari kesishgan (umumiylikka ega) darajada tushunadilar; bu tasvirlar orasidagi nomuvofiqliklar madaniyatlararo muloqotda tushunmovchilikni keltirib chiqaradi. Demak, madaniyatlararo muloqotda tushunmovchilikning asosiy sababi tillardagi farq emas, balki kommunikantlar, yaʼni muloqotda boʻlganlar oʻrtasidagi milliy ongndagi farqdir, deyishga asos bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Черемисина. В современном французском языке в сопоставлении с русским/ В помощь преподавателям иностранным языков. Вып. 3. Под ред. Новосибирск: Наука, 1982. –С. 23.
2. Назарян. Так говорят по-французски. М.: Наука, 1983. –С. 18.
3. Солнцева анализ зоонимов русского и французского языков // Вестник Омского государственного педагогического университета. – 2003 г.
4. Кунин. Фразеологии современного английского языка. М., 1986. –С. 38.
5. Солнцева. Анализ зоонимов русского и французского языков // Вестник Омского государственного педагогического университета. – 2003 г. –С. 16.
6. Воротников Ю. Л. Алконост, Сирина, Гамаюн или Райские птицы Древней Руси // Народное творчество. 2008 4 № — .С. 58—61; № 5 — . С. 61—64.